

MASLOW'UN İHTİYAÇLAR (GÜDÜLER) PİRAMİDİ VE POLİSİN YABANCILAŞMA OLGUSU

Maslow's Theory of Hierarchy of Needs and Alienation of the Police

Turkut GÖKSU *

Abstract

In this study, alienation in police organisation is examined from the point of view of the Maslow's theory of hierarchy of needs (or motives). Maslow puts physiological needs (like hunger, thirst, sexual needs) into first and ground level of the pyramid. At the top of the pyramid there is self actualisation which is the aim of human being. Rest of the layers are means to achieve to the peak.

Alienation is thought as to be stuck in the layers of the Maslow's pyramid without reaching the top in this context. Alienation of the police is to lose oneself in the life process and to lose life philosophy.

Key Words: Police, Alienation, Alienation of Police, Maslow, Hierarchy of Needs, Motivation, Needs

Özet

Bu çalışmada Abraham Maslow'un ihtiyaçlar piramidi çerçevesinde polisteki yabancılaşma olgusu işlenmektedir. Maslow insan ihtiyaçlarını –bazen güdüler olarak da ele alınmaktadır- birbiri üzerinde yükselen beşli bir basamak olarak düşünmüştür. Alt basamaklardaki ihtiyaçlar karşılanmadan yukarıdakilere geçiş olmamaktadır. En alt basamakta fizyolojik ihtiyaçlar en üstte de sosyal psikolojik ihtiyaçlar yer almaktadır. En üst basamaktaki “kendini gerçekleştirme”, insanlığın nihai ereği olarak ele alınmakta ve mükemmel insanı temsil etmektedir.

İnsanın kendisi olması, ideal bir hayat felsefesine sahip olması, amaçlarıyla araçlarını karıştırıp araçları amaçlarının yerine koymaması yabancılaşmamış bir insanı ifade etmektedir. İşte bu çalışmada Maslow'un belirttiği hiyerarşinin tepesindeki kendini gerçekleştirmiş insanın yabancılaşmamış insanı temsil etmekte olduğu varsayımından yola çıkılarak ideal bir polisin de alt basamaklardaki araçlara takılıp kalmamak suretiyle yabancılaşmadan kurulacağı makalenin ana temasını oluşturmaktadır. Bu tema literatürden ve yazarın gözlemlerden verilen örneklerle desteklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Maslow, İhtiyaçlar Hiyerarşisi, Yabancılaşma, Polis, Polisin Yabancılaşması, Motivasyon, İhtiyaçlar.

Giriş

İnsanın, hayatın bir anında yaptığı faaliyeti hayatın genel felsefesi içine yerleştirememesi, yaşadığı hayatı anlamsız görmesi, amaçlarla araçları karıştırarak araçları amaç olarak görmesi gibi anlamlar taşıyan yabancılaşma kavramı bu çalışmada Maslow'un güdüler (ihtiyaçlar) piramidi ışığında ele alınmaktadır. Maslow'un piramidi sosyal bilimlerde özellikle motivasyon çerçevesinde ele alınıp incelenmektedir. Maslow, piramidinin en altına fizyolojik ihtiyaçları en üstüne de en yüce değer olarak insanın kendini gerçekleştirmesini koymuştur.

Bu çalışmanın amacı Maslow'un kendini gerçekleştirme olarak belirlediği son basamağı hayatın amacı, fizyolojik ihtiyaçlardan başlayan diğer basamakları da buna ulaşmadaki araçlar olarak ele alarak bunu polis teşkilatına uygulamaktır.

Konunun ele alınışı önce Maslow'un piramidinin tanıtımı, sonra yabancılaşma kavramının geniş bir şekilde tartışılması ve son olarak polisteki bireysel ve mesleki yabancılaşma olgusunun irdelenmesi şeklinde olacaktır. Çalışmada kendine, teşkilatına ve hizmet sunduğu vatandaşlarına yabancılaşmamış bir polis profili çizilmeye çalışılmıştır.

Maslow'un İhtiyaçlar Piramidi

Amerikalı araştırmacı Abraham H. Maslow, 1954 yılında yaptığı klinik gözlemlerine dayanarak insan ihtiyaçlarının (ya da güdülerinin) piramit şeklinde bir hiyerarşiye tabi olduklarını bulmuştur (Maslow, 1970). Maslow'un bu sınıflandırmada temel aldığı iki varsayım vardır (Koçel, 1982:304):

1. İnsan davranışlarının temelinde ihtiyaçlar vardır;
2. Bazı ihtiyaçların tatmini diğerlerinden daha önemlidir. İnsanlar önemli ve şiddetli olan bu ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra diğer ihtiyaçlarını karşılama yoluna giderler. Dolayısıyla "bireylerin davranışını anlayabilmek için onların ihtiyaçlarının neler olduğunu bilmek gerekir" (Eroğlu, 1996:258).

Şekil.1: Maslow'un İhtiyaçlar Piramidi

Maslow'a göre insanların davranışlarının temeli olan ihtiyaçlar beş basamakta ele alınabilir ve bunlar sırasıyla şöyledir (1970:35-46):

1. *Fizyolojik İhtiyaçlar (the physiological needs)*: Bunlar insanın biyolojik olarak yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan ihtiyaçlardır. Açlık, susuzluk, cinsellik (neslini devam ettirmek), uyumak, boşaltım, nefes alıp vermek, barınma gibi ihtiyaçlar bu kategoridedir (Maslow, 1970:35-38). Buna göre, açlık problemi olan bir insana hürriyet, sevgi, sanat gibi konular boş gelir. Bunun için Eroğlu, “henüz fizyolojik ihtiyaçların yeterince karşılanmadığı az gelişmiş ülkelerde, hak adalet, eşitlik ve hürriyet gibi demokratik idealleri, kitlelere benimsetmekte zorluk çekilmektedir” demektedir (1996:42). Karnı aç olan insanların aklına bu sayılan yüksek ideallerle ilgili düşünce gelmemektedir.
2. *Güvenlik İhtiyaçları (the safety needs)*: Fizyolojik ihtiyaçları karşılanan kişinin bundan sonra ihtiyaç hissedeceği şey güvenlik olacaktır. Emniyet, güven, düzen ve değişmezlik bu kategoride değerlendirilmektedir. Bu aşamada insanın kendine fiziki, ekonomik, sosyal ve belki de siyasal olarak güvenli bir ortam oluşturma ihtiyacı ortaya çıkacaktır (Maslow, 1970:39-43). Şimdiki ve gelecekteki güvenlik düşünülmektedir. Örneğin, yaşamını sürdürebileceği, geçimini sağlayacağı güvenceli, sigortalı bir iş araması (Eren, 1989:35), kendine güvenli bir barınak yapması, güvenli bir sosyal ve siyasal çevre oluşturmaması (kendi kan hısımlarına yakın yaşaması, bir siyasal kurum olan devleti oluşturmaması) hep bu çerçevede değerlendirilebilir. İşten atılma korkusunun temelinde ise yine fizyolojik ihtiyaçların içinde bulunan zaman diliminde ve daha sonra karşılanamaması endişesi vardır ve kişinin ruhsal durumunu olumsuz yönde ciddi olarak tehdit eder. “İşe ve amire karşı güvensizlik, ihtiyarlık korkusu ve buna benzer korku ve tehditler[in] insanoğluna yarınını güven ve garantiye alma arzusunu ver[diğini]” belirten Eren, bu ihtiyacın fazlaca garantiye alınmasının insan için zararlı olabileceğini de ilave etmektedir. Örneğin, bir kimse çalışsa da çalışmasa da ücretini alacağı duygusu uyandığı bir işyerinde “rasyonel iş yapma ve yaptırma” olanaklarının yitirileceği belirtilmektedir (1989:396). Eren, güvenlik ihtiyaçlarını fazlaca karşılamamanın bir diğer sakıncasının da bu güveni sağlayan kişi ya da örgüte aşırı bağlılık sonucunda çalışanın üretkenlikten düşeceği, kendine güvenlik sağlayan kişi ve örgütü memnun etmeye çalışabileceği ihtimalinin olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, “insan, başka birine bağlı ve borçlu olursa kendi kendine değer verme ve yaratma gibi yüksek düzeyde ihtiyaçlar tatmin edilemeyecek ve insan kişiliğinden önemli şeyler kaybedebilecektir” (1989:396-397).
3. *Ait Olma ve Sevgi İhtiyacı (the belongingness and love needs)*: Maslow burada insanların sosyal bir varlık olması yönü üzerinde durmaktadır. Bu noktada arkadaş, eş, çocuk bir ihtiyaç olarak ortaya çıkacaktır (1970:43-45). Tredgold, bu ihtiyacın insanların toplu yaşama içgüdüleriyle ilişkili olduğunu belirtmektedir (Eroğlu, 1996:43). İnsan diğer insanlarla bir arada yaşamak, onları sevmek ve onlar tarafından sevilme ister. Sevme ve sevilmenin olmadığı yer ki-

şeye sıkıntı verir onu rahatsız eder. Sürekli sevgi arayışı içinde olan insan bunu bulabileceği gruplar arayacak ve onların içinde yaşayacaktır. Sevip sevilmebileceği aile, iş, millet vb gibi ortamlar arayacaktır. Ait olma ve sevgi ihtiyacını belli bir süre karşılayamayan fert, ihtiyacı karşılanırsa bile bunun etkisini uzun süre üzerinde taşıyacaktır (Eroğlu, 1996:44). Kişinin sevme sevilme ihtiyacını tatmin etmek için içinde bulunduğu organizasyonun bu ihtiyacı gidemediği durumda başka organizasyon (grup, toplum, topluluk vs) arayacaktır (Eren, 1989:399). Ait olma ve özellikle sevgi ihtiyacının karşılandığı en temel kurum ailedir. Ailedeki sevgi ve aidiyet duygusu yaşamın değişik dönemlerinde bireyin kişiliğini de etkiler bir şekilde kendini göstermektedir. Annebaba, kardeşler ve yakın akraba çocuğun sevme-sevilme duygusunu tatmin etmektedir. Kendisi aile kurunca da bu sevgiyi eşi ve çocuklarına aktarmaktadır. Eğer yetiştiği ailede sevgi tatmini sorunlu ise kurduğu ailede ve toplumda da bu gereksinimin karşılanmasında sorunlar yaşanacaktır.

4. *Takdir ve Saygı İhtiyaçları (the esteem needs)*: Maslow'un takdir ve saygı ihtiyaçlarının iki yönlü olduğu görülmektedir. Birincisi bireyin başarı, hizmet gibi nedenlerle başkaları tarafından değer görmesi, takdir edilmesi; ikincisi ise kişinin kendi kendine saygı göstermesi, kendini takdir etmesidir. Başarısı ve hizmetleri başkaları tarafından onanan insanın kendine güveni gelir. Maslow (1970:45-46), bu gruptaki ihtiyaçların başkalarının takdirini kazanmayla ilgili yönünü prestij, statü, başkalarınca tanınma, önemli olma (görünme), arkadaş çevresine egemen olma şeklinde; kendini takdir etme kısmını ise başarılı olma, kendine saygı duyma, kendine güvenme, bağımsız olma, işinde uzmanlaşma şeklinde örneklendirmektedir. Eroğlu, takdir ve saygı ihtiyaçlarının bu ikinci aşamasının "insanın kendi benliğini aşarak, mükemmelliğe doğru bir geçiş yapma çabasıyla yakından ilgili" olduğunu vurgulamaktadır. Bu ihtiyaçların giderilmesi, kişilerin aşağılık duygularından kurtularak kendilerine güven kazanmalarına yol açacaktır. "Evrensel bir kompleks olan aşağılık duyguları, ancak bu ihtiyaç grubunun yeterince karşılanmış olmasıyla giderilir. Buna dayanarak bu kategoriye gelmiş ve makul ölçüde bu tür ihtiyaçlarını tatmin etmiş olan kişilerin, çeşitli nevrozların baskısından kurtulması da kolaylaşacaktır" (1996:45). Eren (1989:397) de toplum içindeki statünün kişiye başkalarının verdiği değerle oluştuğuna dikkat çekmektedir.
5. *Kendini Gerçekleştirme (the need for self-actualisation)*: Birey yukarıdaki ihtiyaçlarını giderse bile eğer hala yetenek, bilgi, beceri itibarıyla kendini tam olarak ortaya koyamadığını düşünüyorsa içinde bir boşluk hissedecek ve bu eksikliği gidermeye çalışacaktır. İşte buna kendini tamamlama, kendini gerçekleştirme denilmektedir. Burada kişinin meslek, bilim, sanat, din, siyaset vs alanlarda en tepe noktalara çıkmasının yanında onun örnek gösterilecek niteliklere erişmesi gerekmektedir. Yani, amaç ideal insan, bilge kişi özelliklerine erişmektir (Maslow, 1970:46-47).

Piramidin en üst basamağına herkes ulaşamayabilir. Buraya peygamberler, azizler, erenler, liderler (Alparslan, Fatih, Atatürk gibi), büyük sanatkarlar (Mimar Sinan gibi), büyük bilim adamları (Einstein) vs. erişebilir. Ancak kendini gerçekleştirenler (self actualisation) her zaman böyle ünlü kimseler olmak zorunda değildir. Hayatı anlamlı gören, yapıcı, insanlara karşılıksız olarak faydalı olduğunu düşünen kimseler de kendini gerçekleştirmiş olarak addedilir. İnsanların, bu gibi duyguları yaşadığı hayatlarının bazı anlarında da kısa süren doruk yaşantılarının (peak experience) olduğu görülebilir (Cüceloğlu, 1993:235-237).

Bunlardan ilk iki grup ihtiyaca temel (birincil) ihtiyaçlar, son üç gruba ise sosyo-psikolojik ya da ikincil ihtiyaçlar denilmektedir (Eren, 1989:35-36). Bireyin temeldeki bir ihtiyacı karşılanmadan bir üst düzeydeki ihtiyaçlar ortaya çıkmaz. İnsan alt düzeydeki ihtiyaçları karşılanınca üst düzeydekilere hazır hale gelir. Örneğin, "aç ayı oynamaz" atasözünde insanın temel fizyolojik gereksinimini gidermeden eğlenemeyeceği anlatılmaktadır. İhtiyaçlar sıralamasında zamana ve duruma göre iniş ve çıkışlar olabilmektedir. Örneğin, iş olanaklarının bol, ücretlerin yüksek olduğu dönemlerde sosyal ve değer ihtiyaçları; işsizliğin olduğu dönemlerde de işçiler iş kaybetme korkusuyla düzenli iş veren işleri (güvenlik ihtiyacı) tercih edeceklerdir (Eren, 1989:400).

Maslow ile ilgili son olarak şunları söylemekte fayda vardır.

a. Bir üst güdüye gidebilmek için alttaki güdünün %100 doyurulması yerine belli bir ölçüde doyurulması yeterlidir.

b. Düzey farklılığı bireyden bireye, kültürden kültüre değişir. Bazıları için emniyet, bazıları için sevgi önemlidir.

c. Aile ortamı ve kültür hangi güdü ve ihtiyaçların önemli olduğunu belirler. Mutluluk için Batı toplumlarında maddeci materyalist değerler önde iken Yunus Emre, Mevlana, Hacı Bektaş-ı Veli gibi manevi liderlerin yağurduğu Anadolu insanına ise manevi değerler mutluluk vermektedir (Cüceloğlu, 1993:237).

Maslow'un ihtiyaçlar piramidi genel olarak incelendiğinde tepede ideal insan, alt basamaklarda ise insanı bu ideallığe götüren ara ihtiyaçlar vardır. "En yüksek değere sahip olan ihtiyaçlar en kıt tatmin olunan ihtiyaçlardır" (Eren, 1989:401). Amaç-araç ilişkileri açısından Maslow'un bulgularına yaklaşılabilecek olunursa, amacın kendini gerçekleştirmek, araçların ise diğer basamaktaki ihtiyaçlar olduğu görülür. Bu açıdan bakınca kişinin kendini gerçekleştirmesi için alt düzeydeki temel ve sosyo-psikolojik ihtiyaçların belli ölçülerde karşılanması gerekmektedir. Maslow'a göre bu ihtiyaçlar karşılanmazsa amaç gerçekleşmez. Amaç-araç ilişkisi, ele alınacak olan yabancılaşma kavramı açısından önemlidir. Bu ilişki yabancılaşma olgusu çerçevesinde daha detaylıca ele alınacaktır.

Yabancılaşma

“Yabancılaşma” kavramı tanımı net bir şekilde yapılamayan kavramlardandır. Takip eden satırlarda ve sayfalarda da görüleceği gibi kavram değişik entelektüeller tarafından farklı şekillerde ele alınmış incelenmiştir. Yabancılaşma kavramını Kozak şöyle tanımlamaktadır: “Yabancılaşma, ... insanın hayatının herhangi bir anında, yaptığı işin, içinde bulunduğu faaliyetin (işte çalışma, üretim, tüketim, eğlenme v.s.) yerini ve anlamını belirleyecek genel bir hayat felsefesine sahip olmaması veya benimsediği hayat felsefesi ile aradaki ilişkiyi kuramamasıdır. Diğer yandan, yabancılaşma, araçlarla amaçların bir birine karıştırılması, araçların amaç haline gelmesi, amaç zannedilmesidir” (1984:89-90). Öyle ki, insanlar amaçlarını unutmuş, araçlara takılıp kalmışlardır. Araçları amaç zannetmeleri sonucunda bir kısır döngü oluşmuş ve insanlar amaç idealinin yerine araçları ideal olarak görmeye başlamışlardır. Dolayısıyla insanlar ideale doğru hayatlarını anlamlandıracak bir hayat felsefesi ve inanç sistemi elde etmeli ve araç amaç ilişkisini iyi kurup hayatın akışı içerisinde araçlarla uğraşırken amacı kaybetmemelidir. Aksi halde insanların “kendilerini bir hiçlik ve mutsuzluk uçurumunda bulmaları kaçınılmaz olur” (Kozak, 1984:90). Erkal da yabancılaşma için “toplumun genelindeki moral çöküntü, müesseselerin fonksiyonları dışına çıkması, ferдин çevrenin tesiriyle kendini güçsüz hissetmesi, sosyal tecrit (isolation)” örneklerini vermektedir (1995:310). Bir kimsenin “sağlam amaçlara ya da değerlere sahip olmadığı için”, kendisini bir nesne olarak görmesi, kendini hiçe sayması da bir yabancılaşma örneğidir (Werner, 1993:31).

Kozak, yabancılaşmanın unsurları olarak belirttiği dört temel unsura bir o kadar da kendisi ekleyerek şöylece sıralamaktadır:

1. *Güçsüzlük (yaşadığı ortama etki etmede kendini yeterli hissetmeme),*
2. *Süreci bütünlüğü içinde algılayamama,*
3. *Yalnızlaşma,*
4. *Kendini özüne karşı yabancı hissetme,*
5. *Anlamsızlık duygusu,*
6. *Tatminsizlik,*
7. *Uyumsuzluk veya aşırı uyumculuk,*
8. *İşe, gruba ve işletmeye ilginin azalması (1984: 90).*

Bunların bir insanda bulunması ölçüsünde yabancılaşma da fazla olacaktır.

Maslow'un piramidiyle değerlendirecek olursak insanın hayatını tamamen alt basamaktaki ihtiyaçları karşılamaya adanması, bunların araç konumundan çıkıp amaç olarak görülme başlaması bir yabancılaşmadır. Normal bir insandan beklenen basamaktaki ihtiyaçları sırasıyla belli ölçüde karşıladıktan sonra en üstteki kendini gerçekleştirme basamağına erişmesi ve mutlu olmasıdır. Kişinin, örneğin, birinci basamaktaki açlığın giderilmesine hayatını harcaması (tüm amacının bu olması) bir yabancılaşmadır. Halbuki insanoğlunun yaşam felsefesinin bu kadar basit ve dar kalıba hapsedilmemesi gerekir. “İstek ve arzularını gerçekleştir-

mek için başarılı olmak ihtiyacı, daha yüksek bir statüye ve gelire tırmanma arzusu, ... yabancılaşan kimselerden beklenemez" (Erkal, 1995:313). Günümüz modern toplumlarının ya da diğer bir deyişle tüketim toplumunun karşı karşıya kaldığı en önemli sorun birincil ihtiyaçları amaç edinmektir. İnsanın sosyal ve psikolojik bazı güdülerinin temelinde fizyolojik ihtiyaçların olduğu düşünülürse (Eroğlu, 1996:40, 43) tüketim toplumunun birinci ve ikinci basamak merkezli bir uğraşının içinde olduğu, bu iki basamağı aşamadığı görülmektedir. Örneğin çalışma, iş bulma güdüsü, beslenme doğal güdüsünün bir uzantısıdır. Açlık ihtiyacını gidermek için kişi iş aramakta ve güvenli bir işi tercih etmektedir. Eroğlu, güvenlik ihtiyacıyla ilgili olarak, çocuklardaki güvenlik duygusunun fizyolojik ihtiyaca çok bağlı olduğunu ve bebeğin annesini aramasını onun yanında kendini güvende hissetmesini acıkınca, altı kirlenince uyurken ve uyanınca onu yanında bulmasına bağlamaktadır (1996:43). Çocuklarda birincil ihtiyaçların giderilmesinin öncelik arz etmesi normal görülürken büyüklerin ilk basamak ihtiyaçlarını giderme hedefiyle yaşaması normal gözükmemektedir.

İslam düşünürlerinden İbn Haldun, Gazalî ve diğerlerinin çalışma, kazanma, ve servet ile ilgili görüşlerindeki "niyet" faktörünün yabancılaşmayla yakından ilişkili olduğu görülür (Kozak, 1984:93). Kişilerin yabancılaşmaması için "Allah'ın yeryüzündeki halifesi ve kul oluşlarının kendilerine yüklediği onur, görev ve sorumlulukların her an bilincinde" olması gerekmektedir. "... Amaç ve niyeti, genel hayat felsefesi ile uyumlu ve anlamlı bir bütün teşkil ediyorsa, müslüman, şuur ve uyanıklık içindedir, yabancılaşma'ya uğramamış demektir. ... Bu sorumluluk; sadece kul ile Allah arasında şekli ibadetlerle ve davranış biçimleriyle ifadesini bulan bir alanın çok ötelere taşarak; tüm insanları, tüm canlıları ve hatta tüm evreni kucaklayan bir sorumluluk, sevgi ve bütünleşme (tevhid) bilinci haline dönüşür." İbn Haldun, "kendi hizmetini yapmaktan kendini yüksek gören", hizmetçi kullanan, lüks, israf ve gösteriş için harcamada bulunan insanları yererken yabancılaşmaya dikkat çekmektedir. Çünkü böylece insan, "insan" olmasını, "kul" olmasını unutmakta, kendini kaybedip kendisine yabancılaşmaktadır (Kozak, 1984:93-94).

İbn Haldun'un ortaya attığı "asabiyyet" kavramı "ferdî, subjektif planda; her yönden yabancılaşmaya uğramamış, moral ve kendine güven duygusu yüksek bir insan tipini" simgelemektedir (Kozak, 1984:96). Değişik tanımları yapılan "asabiyyet", "kişilerin yaşamlarını anlamlandıran yüksek bir değer, inanç uğrunda gerektiğinde hayatlarını çekinmeden ortaya koyabilme duygusu ve davranışdır. İbn Haldun'un, asabiyyet kavramını hem yüksek bir değere inanma, onu benimseme duygusu, heyecanı ve hem de bir saldırı olduğunda, bu değerler uğrunda, bunların güçlülüğü nisbetinde ortaya konan tepki, şiddet, aksiyon anlamında kullandığı görülmektedir." Böylece bu duygu kitlelere mal olunca büyük bir güç haline gelmektedir (Kozak, 1984:58-59). Öte yandan İbn Haldun'un, ilimlerin insanın düşünme gücünden türediğini ve bu yönüyle hayvanlardan farklı olduğunu; birincil ihtiyaçları olan

“yiyecek ve elde edilmesi”nin onun “hayvani tabiatıyla ilgili”, ilim ve sanatın ise ikincil ihtiyaçlar olduğunu belirtmesinin (Rosenthal, 1996:152-153) Maslow’un güdüler piramidine de benzediğini belirtmemizde yarar vardır. Hegel’de yabancılaşma, “fiziki anlamda insanın var oluşu ile, ruhi anlamdaki varlığı arasındaki mesafeye dayanmaktadır... İnsan, tabii ve sosyal çevresi ile yabancılaşmakta, kendisini seven, hisseden ve düşünen bir yaratık olarak değil, fakat, yarattığı ve ürettiği mal ve eşya dolayısıyla hatırlanır hale geldiğini görmektedir” (Erkal, 1995:311).

Marks’ta ise yabancılaşma kapitalist düzenin bir sonucudur. “Kapitalist bir toplumsal düzende, aşırı işbölümünün gelişmesi, insanın ürettiklerini kendinden bağımsızlaştırmakta ve giderek, ürünler” insanı denetler bir duruma gelmektedir. Bu durum insanın “yaratıcı gücü”nü engellemektedir. “Yabancılaşmanın bir başka yönü ise, aşırı tüketim tutkusunun yol açtığı metafetişizmdir” (Tezcan, 1993:204). İnsanın kendi doğasını kendisinin yarattığını söyleyen Marks’a göre kapitalist ilişkiler insanı emeğine yabancılaştırmıştır. İnsan emeğinin esiri olmuştur. Marks, “asıl insanın”, “genel olarak insanın” gerçek niteliğinin bilinmesini istemektedir (Ergun, 1990:49). “İnsan öz-varlığını çalışmada bulan bir canlı türüdür. Fakat denetleyemediği iş sürecinde yer almak durumunda kalırsa, ya da buna zorlanırsa, bu özü kendisinden uzaklaştırılır” (Alkan & Ergil, 1980:193). İşçinin ürettiği “artı değer” kapitaliste gitmekte, ona refah sağlamakta, işçiyi ise fakirliğe itmekte, özgürlüğünü elinden almaktadır ve dolayısıyla kendi emeği kendisine düşman hale gelmektedir (Broom & Selznick, 1963:648-653). Dolayısıyla, artı değer sermayedara gitmesi kişiyi emeğine ve kendisine yabancılaştırmaktadır.

Marks’a göre özel mülkiyet yabancılaşmanın kaynağıdır ve komünizmle ortadan kalkacaktır. Marks şöyle demektedir:

“Komünizm özel mülkiyetin, insanın kendi kendine yabancılaşmasının olumlu olarak ortadan kaldırılması ve böylelikle insan doğasının insan için ve insan aracılığıyla gerçekten sağlanmasıdır. ... Din, aile, Devlet, hukuk, ahlâk, bilim, sanat vb. üretimin yalnızca belirli biçimleridir ve üretimin genel yasasının kapsamına girerler. Özel mülkiyetin olumlu olarak ortadan kaldırılması, insan yaşamının sağlanması demek olduğu için, böylece her türlü yabancılaşmanın olumlu olarak ortadan kaldırılması ve böylece insanın din-den, aileden, Devletten vb. kendi insanlık, yani toplumsal yaşamına geri dönmesidir. Dinsel yabancılaşma yalnızca bilinç alanında, insanın iç yaşamında olur; fakat ekonomik yabancılaşma gerçek yaşamdaki yabancılaşmadır, onun için de bunun ortadan kaldırılması her iki yanı da etkiler” (Tunçay, 1986-III:115-116).

Berry, “Sosyal determinizmin en katı hali insan özgürlüğünün ve gerçekte insanlığın kendisinin inkarıdır” demektedir (1974:105). Eğer fizikteki gibi sosyal olaylarda da determinizm söz konusuysa; olaylar insan iradesinden tamamen ba-

ğimsız geliyor, belli sebepler her zaman belli sonuçlara götürüyorsa insan özgürlüğünün ve iradesinin hiçbir anlamı kalmıyor demektir. Berry yabancılaşma ile sapma davranışı arasında ilişki kurarak, sapkının, toplumun bir üyesi olarak kurallarına uymadığı, sorumlulukları yerine getirmediği için toplumdan yabancılaştırıldığını belirtmektedir (1974:105). Marksist gelenekte, yabancılaşma özgürlüğün karşıtı ve pozitif anlamdaki kendini gerçekleştirme (self-realisation) özgürlüğünün kısıtlanması olarak görülmelidir (Berry, 1974:131).

Fromm (1982:208-209) günümüz çağdaş toplumlarında araçların amaçlardan bağımsızlaştığını ve amacın rolünü üstlendiklerini savunarak “Bu durumda, ileri sürülmüş olan erek, yalnızca imgelemde vardır... İnsan amacının yaşamdan hoşlanma ya da ailesine karşı olan ödevini yerine getirebilme olduğunu düşünebilir. Oysa gerçek amacı, bilinç dışı da olsa, para ya da parayı istiflemeden doğan haz aracılığıyla elde ettiği güçtür” demektedir. Fromm, yabancılaşmada daha ziyade “insanın özünden uzaklaşması ve ruhi unsurun zayıflaması üzerinde durmaktadır” (Erkal, 1995:312).

M. Erkal, yabancılaşmanın “endüstriyel toplumların sorunu” olduğunu belirtmektedir. Yabancılaşma süreci “toplumların değer hükümlerinde yer eden “materyalist” görüşün şiddetine göre azalır veya çoğalır.”. Erkal’a göre, gerek kapitalist gerekse sosyalist toplumlar materyalist görüşten uzaklaştıkları, “insanı sadece ürettiği mal ve hizmet dolayısıyla farket”medikleri, “insanı insan olarak” gördükleri sürece yabancılaşma olmayacaktır (1995:314-315).

Sapma davranışının aksine yabancılaşma toplumca belirlenmemekte, günlük dilde kullanılmamaktadır. Bir kimsenin yabancılaşıp yabancılaşmadığı yargısında bulunan daha ziyade sosyologlardır. Sosyologlar bir kimsenin yabancılaştığı hükmüne o kimsenin kendisini yabancılaşmış olduğu hissinden bağımsız bir şekilde vermektedirler (Berry, 1974:130).

İnsanların kendini, çevresini, evreni ve hayatı tanıması, anlamlandırması ve ideal bir hayat felsefesi kazanması amacıyla verilen eğitimin özden ziyade şekillerle uğraşması, hedeflerin yanlış belirlenmesi durumunda eğitim de insanı yabancılaştırabilir. İnsanlık değil de insan doğasına uymayan eğitim veriliyorsa. Öğrencinin bütün hayatı ev ödevi, öğrenme, tekrar, test çözme, bir lise veya üniversiteye girme, giremeyince hayatın bitmesi şeklinde geçiyorsa bu da bir yabancılaşmadır.

Eğer insanlar yaptığı işten sıkılıyor, tatmin olmuyor ve işleri kendilerine anlamsız geliyorsa orada yabancılaşma var demektir (Berry, 1974:111) Okuldaki öğrenci eğitimden zevk almıyorsa orada sadece orada bulunması gerektiği için bulunuyorsa ya da oradaki öğrenci ve öğretmeni rahatsız etmek için bulunuyorsa bu bir yabancılaşmadır. Sıkıcılık ve zevk almamanın tersine bazı durumlarda zevk alma hissi içerisinde bulunma da yabancılaşma içerisinde değerlendirilebilir. Mesela, “Bizim hoca daha iyi. Hiç zorlamıyor, uyuyoruz, sınıfta gırgır şamata o biçim” şeklindeki bir uygulamanın da eğitim ile alakasının olmadığı açıktır.

Meta fetişizmine kitap-yazar ilişkisi açısından değinen Yavuz ise yabancılaşmayı şöyle açıklamaktadır: “Kitaplarının, kendi emeklerinden ayrılarak bir deği-

şim-değerine¹ dönüşmesinden ve “moda” oldukları için çok satılmasından mutlu olan yazarlar, meta fetişizminin onları, kendi emeklerinin ürünü olan şeye, yani kitaplarına, yabancılaştırdığının farkında bile olmadan, standlarda bekleyen alıcı (“okur” değil) kalabalığına gülümseyerek bakıyorlar. Şimdi herhangi bir şey gibi, kitaplarının “moda” olmasıyla, “yazar” kimliklerinin bir “marka”ya indirgenmiş olması tedirgin etmiyor onları... “Yazar” olarak değil, “marka” olarak ve “okur” karşısında değil, “alıcı” karşısında bulunuyor olmaktan rahatsız değiller! ... Yazar da kendini bir “marka”, okuru bir “alıcı” olarak gördükçe, piyasa kurallarına uymuş, “piyasa adamı” olmuş olur.” (2000).

Mills’in şu anlatımı günümüz tüketim toplumunun yabancılaşmasını ve Maslow’un bahsettiği birincil ihtiyaçlardan yukarı çıkamadığını göstermektedir. “Amerikan halkının ... en çok karşılaştığı propaganda sabun, diş macunu, otomobil ve sigara satışı için yapılan ticari propagandadır. Toplum, günün büyük kısmında, sigara, diş macunu ve otomobil reklamları dinlemekte; bunların her birinin üstün yanları hakkında “aydınlatılmakta”; çeşitli marka diş macunları, sabunlar, otomobiller için hazırlanmış şarkıları ezbere söyleyecek duruma getirilmiş bulunmaktadır. Kitlelere yöneltilen bu propagandanın en ilginç yanı, genellikle yanlış, yanıltıcı ve yalan şeylere dayanması; çoğu kez akla, sağduyuya seslenmemesi; “mideyle” ve “bel-den aşağı şeylerle” ilgili konuların dışına çıkmamasıdır. Devlet hayatında önemli kararları alabilecek yetkili kimselerden kitlelere yöneltilen propaganda da, git gide, bu ticari propagandaya benzemektedir” (1974:500). Aynı konuda A. Camus da geleceğin tarihçilerinin günümüz modern insanını anlatmak için “çiftleşirdi ve gazete okurdu” deyimini kullanacaklarını belirtmektedir (Kozak, 1984:273).

2000’li yıllara girerken Türkiye’de de durum yukarıdakinden farklı değil üstelik daha vahimdir. “Tüketim çılgınlığı”nın teşvik edilmesinin yanında gençlere mankenler, ses sanatçıları, futbolcular “idol” olarak sunulmakta, onların yaşam tarzı özendirilmekte ve bu yola götüren her yol mübah görülmektedir. Ki bu mankenlerin 75. Yıl kutlamaları aralığında bir paparazzi programında “Atatürk yaşasaydı bugün kaç yaşında olurdu?” gibi bir soruyu %90 itibarıyla cevaplayamamaları, ya da işin içinden çıkamayınca “önemli olan O’nu sevmek, O’nu çok seviyoruz”, “O bizim kalbimizde” gibi cevapları laubali bir biçimde vermeleri idollerin seviyesini göstermektedir. Halkı seviyeli bir şekilde eğlendirme, bilgilendirme araçları olan tv.lerin sun’i paparazzi gündemleri oluşturarak insanların vaktini boşa harcamaları milli servet adına da büyük bir kayıptır. Özellikle genç dimağlar her çeşit üretime yönlendirilmek yerine boş amaçlara hizmet ettirilmektedir.² Son-

¹ Yazar değişim-değeri ve “kullanım-değeri” kavramlarını da şöyle açıklamaktadır: “Bir edebi eserde niteliği öne çıkaran “kullanım-değeri” yazar ile okur arasındaki ilişkiye gönderme yapar; kitabın bir meta olarak niceliğini öne çıkaran “değişim-değeri” ise, satıcı ya da marka ile alıcı arasındaki ilişkiye! “Değişim-değeri”nin niceliği öne çıkarması, kitabın edebi değerinden çok, kaç ve kaç tane satıldığıyla ilgilenilmesi anlamına gelir” (Yavuz, 2000).

² Televole-paparazzi programlar ile ülkenin gündemi meşgul edilmektedir. Önce bir futbolcu, manken, ses ve/ya sinema sanatçısı vb ile diğeri arasında önce aşk dedikodusu yayılmakta; sonra haftalarca zoraki gelişmeler ekrandan verilmekte; daha sonra bunlar birlikte yaşamakta, nişanlanmakta veya evlenmekte; en sonunda da boşanmaktadır. İnsanlar da bunları takip etmek zorunda bırakılmaktadır.

ra da milletçe yerimizde sayarken diğer ülkelerin bizi düşük seviyede bulup dışlamalarına paranoya tarzı açıklamalar getirilmektedir. Yabancıların "Paramızın değeri düşük", "insan hakları ihlalleriniz var", "dış ticaretiniz açık veriyor", "Fert Başına Milli Gelir (FBMG) seviyeniz düşük" gibi tespitleri karşısında savunma mekanizmalarına başvurulmaktadır.

2000 yılındaki bedelli askerlik uygulamasında devrelerin yemin törenleri televizyonlarda haber olarak verilirken, TRT de dahil olmak üzere, tüm televizyonlar pop sanatçıların görüntülerini il il vermişlerdir. Halbuki bu askerler arasında nice bilim adamı, iş adamı, hakim, kaymakam, öğretmen vb gibi bir ülkenin gelişip ilerlemesinde idol olarak gösterilmesi gereken meslek mensupları olmasına rağmen gösterilmemiştir.

Kozak, yabancılaşma olayına sadece sanayi devrimi ve ekonomik düzen açısından yaklaşmanın yetersiz olacağını bunun ötesinde "insan tabiatı, insanın özütüyle ilgili temel felsefeden hareketle yaklaşma"nın gerektiğini belirtmektedir. Psikolojik noktadan hareketle insan hakkındaki "temel felsefe" ortaya konacak ve ardından da "uygun bir sosyo-ekonomik temel" oluşturulacaktır. "İnsanın varlığını ve anlamını izah eden tüm felsefi ve dini açıklamalar, eğer bunlara uygun bir alt-yapı yoksa, bir rüzgar gibi gelip geçmeye ve zamanla alt-yapılara uygun bir form almaya mahkumdur" (1984:91). Marks'ın deyişiyle de, "İnsanı koşullar meydana getiriyorsa, bu koşullar insanca meydana getirilmelidir" (Tunçay, 1986:115).

Maslow'un açıklamalarını Kozak'la karşılaştırsak şöyle bir sonuca varabiliriz: Kendini gerçekleştiren ideal insan olmanın felsefi açıklaması yapılarak, kişinin veya toplumun bunun gerçekleşmesi için gerekli alt ve üst yapıları hazırlaması gerekir. Aksi halde insanın amaç sapmasına girmesi diğer bir deyişle yabancılaşması kaçınılmazdır. Belli bir hayat felsefesine (yaşamın anlamına) sahip olmayan insan bazı çevreler tarafından yapılan telkin, propaganda, reklam vb şeylere kanacak ve onların isteği doğrultusunda "vida çeviren hayvan", "homo consumer" (tüketici hayvan) veya "mutlu robot"a dönüşebilecektir (Kozak, 1984:92). "Mutlu robotlar"ın Türkiye Cumhuriyeti'nin milli bayramlarını yabancı pop müzikleri eşliğinde, üzerlerinde İngilizce yazılarla donatılmış tişörtlerle, yazılışı ve okunuşu yabancı olan "yerli" (!) tv kanallarından bayramların "tam bağımsızlık" yönünü vurgulayarak kutlamaları ilginç bir yabancılaşma örneği olsa gerektir.

Günümüz Türkiye'sinde medya (televizyonlar, gazeteler ve dergiler) yaptığı propagandayla insanları kendisine, topluma yabancılaştırdığı gibi kendisi de kendisine ve topluma yabancılaşmaktadır.

Günümüzde bazılarının evlenirken ortaya koydukları kimi ölçütlerini de yabancılaşma çerçevesinde düşünmek mümkündür. Evlenecek kimseler birbirinde huy güzelliği, anlaşılabilirlik gibi kalıcı ve insani ölçütler arama yerine, seksî güzellik ve kazandığı para ölçütlerini öne çıkarmaktadırlar. Her türlü ölçütü bir kenara bırakıp ille de çalşan ve maaşı yüksek bir eş arama, kendine hayat arkadaşı değil iş ortağı ya da bankamatik aramak gibidir. Özellikle medya aracılığıyla, hayat

şartlarının zor olduğu, tek maaşla geçinilemeyeceği hususlarının ısrarla vurgulanması toplumdaki gençlerin birbirlerini ATM cihazı gibi görmesi anlayışını yaygınlaştırmaktadır.

Berry, anomi ile yabancılaşma arasındaki farka dikkat çekmektedir. Eğer insanlar kendi kaderlerini kontrol edemeyeceklerini hissediyorlarsa bu anomi; eğer kendilerini güçsüz hissediyorlarsa bu yabancılaşmadır (1974:127). Görünüşte ikisi de kadenci görüştür. Anomi zayıf norm düzeni bulunan sosyal ortamı anlatan bir kavramdır. Kültürel olarak onaylanan değerler ve bu değerlerin elde edilmesi araçlarının kültürel olarak onaylanması arasındaki farktır (Berry, 1974:126). Kültür, örneğin maddi başarıya odaklanırken bunun elde edilmesi şeklini önemseyebilir. Bu durumda insanlar anomik bir durumla karşı karşıyadırlar. K. Merton'a göre anomi Amerikan toplumunun karakteristiğidir. Çünkü bu toplumda başarıya ulaşmadaki araçların meşruluğu yerine başarı birincil önceliklidir (Berry, 1974:126). Amerikan toplumunda "çok çalışma"yla "başarı" ve "parasal başarı" gelir. Ancak sınıfsal farklılık buna engeldir. Bu silsile üst sosyo ekonomik sınıflarda mümkün olabilir ama Harlemler için çok düşük bir ihtimaldir.

Ülkemizin ekonomik durumundan da yabancılaşma örnekleri mümkündür. Örneğin, insanların kendi parasına güvenemeyecek duruma getirilmeleri, ceplerinde yabancı paralar taşımak zorunda bırakılmaları vatandaşların kendi ülkesine ve kendine güvenlerini kaybetmelerine dolayısıyla yabancılaşmalarına neden olmaktadır. Vatandaşlar euro ve dolarla iş yapmakta elinde doları varsa 1000 dolardan yüzde şu kadar karım var diyerek sevinmekte ancak ülkesinin birkaç milyar dolarlık borcunu ve bu borcu yine dolaylı yoldan kendisinin ödeyeceğini unutmaktadır.

Toplumsal duyarsızlaşma da bir çeşit yabancılaşmadır. Toplumsal duyarsızlaşma "insanların toplum olarak normalde kendilerini huzursuz etmesi gereken olay ve olgular karşısında duygusal olarak huzursuz olmamaları" olarak tanımlanmakta ve "toplumda şiddetin, yolsuzlukların, genel olarak suçların artması, zamlar, enflasyon, rüşvet, kültürel değerlerin dejenere olması, milli duyguların yok olması vb gelişmelerin toplumu normalde rahatsız etmesi" gerektiği vurgulanmaktadır (Göksu, 2000:21). Yabancılaşmanın kendini güçsüz hissetme, duygusal canlılığın yok olması, hassasiyeti kaybetme gibi özellikleri burada da görülmektedir. Toplumdaki olumsuzluklara karşı "Böyle gelmiş, böyle gider" anlayışı çerçevesinde tepki vermemek de böyledir. Toplum kimliğini kaybetmekte ama farkına varamamaktadır. Ses sanatçısı İbrahim Tatlıses'in toplumdaki olumsuzlukları belirtip sonra İslam peygamberi ve hem halife hem damadından "Yetiş ya Muhammed, yetiş ya Ali" diye yardım isteyen türküsünün, içinde sadece kuş sütünün eksik olduğu içkili sofralarda dansöz oynatarak, dansözlere dolarlar saçarak, tabaklar kırarak söylenmesini söylem-eylem bütünlüğü içinde açıklamak mümkün değildir.

Memurların fazla para alabilmek için emekliliğe yakın, uzak başka bir ile tayin isteyip orada sadece formalite olarak göreve başlayıp oradan emekli olmaları

rı uygulaması da yine etik açıdan tasvip edilebilecek bir durum değildir. Burada işlem kanun ve prosedüre uygun olmakla birlikte görev yapmadan fazladan para alınması düşüncesinin etik açıdan üzerinde durulması gerekir.

Diğer yandan yabancılaşma medyamız tarafından adeta özendirilmektedir. Show tv haberlerinde 13.2.2000 tarihinde verildiğine göre, kendisine çağdaş yaşamı geliştirme uğraşısını konu edinen bir derneğimizin Kırsal Kalkındırma Projesi kapsamında 42 Ardahanlı genç Antalya'ya getirilmiş diskotekle burada tanıştırılmış ve yabancı müzikle eğlendirilmişlerdir. Eğer yapılan sadece buysa gençleri diskoteğe götürerek yabancı müzikle eğlendirmenin kırsal kalkınmaya ne gibi bir katkısı olduğu sorulabilir. ATV'nin Nisan 2002'deki bir haberi de özel bir anaokulundaki kız çocuklarımızın dans gösterilerinden sonra "geleceğimize umutla bakabiliriz, gençlerimizin gözü yüksekte" yargısıyla bitmektedir. Çocuklara "büyüyünce ne olacaksın?" sorusu sorulmakta ve soru sorulanlar istisnasız "ses sanatçısı", "man-ken", "artist" cevabını vermektedirler. Bu şekilde motive edilen gençlerden oluşan toplumun çağdaş uygarlıkta ön sıralarda yerini alması pek mümkün gözükmemektedir. Çünkü evrensel kalkınma kriterleri arasında bunları görememekteyiz.

Yabancılaşma olgusuna bir örnek de spordan verilebilir. Günümüzde pek çok spor branşı, özellikle de futbol amatör ruhtan uzaklaşmış, asıl amacı olan bedenin zindeleştirilmesi, insanların zevk alması, hoşça vakit geçirmesi, eğlenmesi, barış, dostluk ve kardeşlik duygularını geliştirmesi gibi amaçlar yerine eski düşmanlığın körüklenmesi, yeni düşmanlıkların üretilmesi, ekonomik bir rant kapısı, şöhret olma, kara para aklama aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir futbolcu arkadaşını (rakibini) profesyonellik gereği (!) takımının kazanması için sakatlamakta, bazen onun sağlığını bozmakta ve futbol hayatını bitirmekte bir sakınca görmemektedir. Taraftarlar, şehirler ve bazen ülkeler birbirine düşman olmaktadır. Gaziantep büyükşehir belediye başkanı ve Gaziantepspor başkanı Celal Doğan'ın Gaziantepspor-Fenerbahçe maçı sonrası bazı kimselerin kavga etmesi nedeniyle bir televizyonda yaptığı konuşma yabancılaşmamış bir spor örneğidir. Bu konuşmada Doğan, özetle, "Bizim için spor bir dostluk, kardeşlik vesilesidir. Kupaların, şampiyonlukların bir önemi yoktur. Kardeşliği, dostluğu bozacak bir şampiyonluğu biz istemeyiz. Kardeşliği, barışı bozacak bir anlayışın her zaman karşısındayız" demektedir. G.Saray teknik direktörü Fatih Terim'in 5 Nisan 2000 tarihinde 2 İngiliz taraftarın öldürüldüğü günün ertesindeki 2-0 kazanılan G.Saray- L.United maçı sonrası yaptığı "maçı kaybetseydik ama iki insan ölmeseydi" açıklamasını da yine bu çerçevede değerlendirmek lazımdır. Fakat aynı maç ve skorla ilgili Star gazetesinin başlığı ise "Two Size"dir.³ Spor müsabakalarında duyulan "vur, kır, parçala; bu maçı kazan", "ölmeye, ölmeye, ölmeye geldik; ... buraya gömmeye geldik", "burası ...; burdan çıkış yok", "Wellcome to Hell" (Cehenneme hoş geldiniz) gibi sloganların kardeşlikle, dostlukla, sözümona sporun ruhuyla, bir alakası olmadığı açıktır.

³ İngilizce "two" "iki" demektir ve yüze tükürür gibi "tuu" diye okunur. Yorum okuyucunuzdur: İster tükürerek oku; ister sahada da kavgada da 2-0 mağlup oldunuz diye yorumla; ister size iki tane atık diye yorumla. Gazetenin kendi halkına yabancı bir dil kullanması ise yine bir başka yabancılaşma durumudur.

Bu açıklamalardan sonra (ve bunların ışığında) Türkiye’de bir meslek grubu olarak polisin yabancılaşması konusuna değinilebilir.

Polisin Yabancılaşması

Özel olarak polisin yabancılaşması konusuna geçmeden önce şu hususun bilinmesinde yarar vardır. Polis de toplumun genel yabancılaşmasından nasibini almaktadır. Çünkü polis de içinde bulunduğu toplumun bir parçasıdır. Annedir, babadır, evlattır, kardeştir; memurdur; komşudur, arkadaşır; tüketicidir vs. Polis bir birey veya meslek grubu olarak yabancılaşmaya maruz kalabileceği gibi bu bahsettiğimiz ve bahsetmediğimiz konularda da yabancılaşmaya maruz kalabilecektir. Örneğin, tüketim propagandasından diğerleri gibi o da etkilenecektir, köşe dönmeçiliğin erdem (!) olarak gösterilmesinden diğerleri gibi o da etkilenecektir, mesleğini şahsi işlerinde kullanmayı diğerleri gibi o da isteyecektir. Ancak burada meslek mensubu olarak polis(ler)in yabancılaşması ele alınacak, genel yabancılaşma örneklerine de meslekle ilişkisi açısından değinilecektir.

Yabancılaşmayı basitçe “amaç-araç karıştırması, araçları amaç gibi görme” ve “ideal bir hayat felsefesine sahip olmama” şeklinde tanımladığımızda önce amaç ve araçları, yaşam felsefesini bilmek gerekmektedir. Burada doğal olarak insanın amacının ve yaşam felsefesinin tanımı ve belirlenmesi sorunu karşımıza bir engel olarak çıkmaktadır. Yani insanın amacı nedir? Yaşamın anlamı nedir? İnsanın iç huzuru ne demektir ve bu nasıl sağlanacaktır? Bu gibi soruların yanıtını vermek kolay değildir. Amaç, en basitinden tüm toplumlarca kabul edilen adalet; insanın beden bütünlüğüne, düşüncesine, inancına, insan kişiliğinin onur ve değerine saygı; insanların eşitliğine inanma, onları hor görmeme gibi temel insani değerleri gerçekleştirmek olarak ele alınabilir. Mutlu ve huzurlu yaşam, sadece kişinin kendinde değil, içinde yaşadığı toplumda da hakim olmalıdır. Yabancılaşmamış insan (burada konumuz açısından polis) kuvvet yerine hak ve adalete inanan; menfaat yerine yardımlaşma, fazilet ve sevgiyi esas alan; insanlar arasındaki ilişkilerde barış ve kardeşliği savunan ve onları dini, dili, rengi gibi unsurlara ayırmak yerine insan olarak gören; bedeni arzular yerine daha yüce idealeri tatmine çalışan; insanların maddi ve manevi mutluluğunu gaye edinen; eşya-ya, kula, makama kulluk etmeyi izzetine sığdıramayan; insan olma sorumluluğunun bilincinde bir fert olarak ele alınabilir.

Nasılki, Cerrah’ın belirttiği gibi, güvenlik görevlileri “sahip oldukları statü ve imkanlarla bağlantılı olarak toplumun herhangi bir bireyinin işleyebileceğinden çok daha fazla ve farklı sapma davranışı gösterebilme olanağına sahip” iseler (2002:313) aynı şekilde yabancılaşma tehlikesine de aynı derecede açıktırlar. “Güvenlik mensupları yasal sınırlar dışında kuvvet kullanma (işkence), rüşvet alma-verme, adam kayırma, suç örtbas etme, delil üretme veya yok etmek sureti ile adaleti yanıltma, organize suçlara katılma, özel hayatın gizliliğini ihlal etme gibi birçok sapma davranışı ortaya koyma olanağına sahiptir” (Cerrah, 2002:313).

Bu davranışlar kanaatimce yabancılaşmış polis davranışlarıdır. Bu noktada ekonomik, siyasal, sosyal statü bakımından güçlü kimselerin suçu ile zayıf kimselerin suçunun resmiyete yansımaları oranı ve bunda güvenlik görevlisinin fonksiyonunun ne olduğu da sorgulanabilir. Cerrah, üst düzey devlet ve özel sektör mensupları tarafından işlenen ekonomik suçların topluma maliyeti ile sıradan adı suçluların işlediği ekonomik suçların topluma maliyetinin karşılaştırılması gerektiğini vurgulamaktadır (2002:317-318). Göksu bu konuda inisiyatifin “güçlüler”den yana kullanıldığını belirtmektedir (2001). Sürekli toplumdaki olumsuzluklarla yüzyüze gelen güvenlik mensubunun bu olumsuzluklardan etkilenmemesi kötülüklerle mücadelede sağlam bir niyet ve iradeye sahip olmasıyla mümkündür.

Polislerin çoğunluğu eğer yaptığı işten tatmin duymuyorsa polislik polisleri yabancılaştırmaktadır. Bunun nedenleri neler olabilir? Yetersiz maaş, düzensiz çalışma saatleri, görevin suistimale açık olması (rüşvet, işkence, vs), istediklerini gerçekleştirilememesi, kötü meslektaşları nedeniyle halktaki bozuk imajın yarattığı olumsuzluklar, inanç ve düşünce dünyasına uygun olmayan uygulamalar vs. “İşten tatmin duyma” kavramı tüm toplumlarda kabul edilebilir ve insani değerlerle yüklü bir haz duyma olmalıdır. Yoksa psikolojik ve sosyal rahatsızlıkları olanların gayri insani uygulamalardan zevk almaları “işten tatmin duyma” kavramını çerçevesinde düşünülemez. Bunlar insanın kendine yabancılaşmasıdır. Örneğin, bir insan işkence yapmaktan, başkalarına rahatsızlık vermekten, onlara engel olmaktan zevk alabilir. Bu gibi duygular insanın özüne aykırı olduğu için “öze yabancılaşma” çerçevesinde değerlendirilirken, aynı insanın polis olması durumunda bu duygularını mesleğinde uygulaması (ki muhtemelen uygulayacaktır) meslekî yabancılaşma durumunu ortaya çıkaracaktır. Çünkü, polislik mesleğinin özü, topluma hizmet ve onun huzur ve güvenliğini sağlamaktır. Toplumun başına bela olmak ve bundan zevk almak, kişinin kendine, toplumuna ve mesleğine yabancılaşmasıdır.

Meslek içindeki ilişkiler zamanla insan ilişkileri (insanca ilişkiler) olmaktan çıkıp sadece monoton amir-memur ilişkilerine dönüşebilmektedir. Memur amirini bir insandan ziyade emrine itaat edilmesi gereken, itaat etmezse azar işiteceği, hakarete maruz kalacağı, sicilini etkileyecek... bir varlık olarak görürken; amir de memurunu emredilmesi gereken, her türlü hizmete bakan, sert emir verilmeyince iş yapmayıp laubali davranan... birisi olarak görebilmektedir. Çaycıdan çay isterken rica cümlesi yerine emir cümlesi kullanma, çay gelince de teşekkür etmeme zamanla olağanlaşmaktadır. Hatta, yaşlı başlı memurlara, sorunları çözmede bir faydası olmayacağını bile bile, sövmek; onları azarlamak da bir çeşit yabancılaşmadır ve polisi mesleğe yabancılaştırmaktadır. Bu davranış bir taraftan üstün mesleğe yabancılaşma derecesini gösterirken diğer taraftan da memurun meslekten soğumasına ve mesleğe yabancılaşmasına neden olmaktadır. Bu durum personelin zamanla ailesine ve çevresine de yansımaktadır. Evde ço-

cuklarına ve eşine emir cümleleri kullanmakta onları da emir alması ve istenilenleri mutlak surette yerine getirmesi gereken varlıklar olarak görmektedir. Polisle birlikte diğer pek çok kurumda görülen lojmanlarda yaşama, iş yerindeki amir-memur ilişkilerinin ailelere, eşlere ve çocuklara yansımaya neden olmaktadır. Müdürün eşi ve çocuğu da müdür, şefin eşi ve çocuğu da şef, komutanın eşi ve çocuğu da komutan, rektörün eşi ve çocuğu da rektör, memurun (astın) eşi ve çocuğu da memur (ast) statüsünde görülebilmektedir. Bunun bir ileriki aşaması ise tüm toplumu bu konumda görmektir. Yani toplum, polisin emirlerini yerine getirmesi gereken bir varlık konumunda farz edilmektedir. Toplum, iç güvenliğini sağlamak için bir hizmet birimi oluşturayım derken başında despot bir amir bulmuş, La Boetie'nin deyiimiyle "gönüllü kulluk" etme durumunda kalmış olabilir (1986:100-129).

Meslekteki yabancılaşmaya verilecek örneklerden bir tanesi de kendini, özellikle rütbelere arttıkça, meslektaşlarından ve genel olarak insanlardan ayrı tutmaktır. Bu durumda kişi kendini diğer insanlardan yüksek görerek onlardan ayrı bir pozisyona kendini yerleştirerek farklılığını belli eder. Arkadaş çevresinin, araçların (örneğin, makam araçları), yeme-içme alanlarının, asansörlerin ve sosyal faaliyet alanlarının halktan ve diğer meslektaşlarından ayrılması bu çerçevede değerlendirilebilir. Bu tecrit bazen can güvenliği endişesine de dönüşerek makam sahibinin çevresindeki koruma çemberinin genişlemesine ve dolayısıyla yabancılaşmanın artmasına neden olmaktadır.

Yabancılaşma durumunda meslek, gerçekte topluma hizmetin, onun mutluluğunun sağlanmasının bir aracı olması gerekirken şahsi veya başka emellerin (siyasi, ekonomik, ...) gerçekleştirilmesine aracı olabilir. Örneğin, 2002 yılı başındaki, hükümetin, belediyelerin hiçbir meslek mensubu ve kişiyi bedava taşıması yolundaki kararı sonucunda Ankara belediyesinin kararı uygulamaya sokup polisleri belediye ve özel halk otobüslerine bedava bindirmemesiyle başlayan süreçte, polisin her gün yüzlerce otobüse ceza yazması, şoförlerle kavga edilmesi görevin ne şekilde kötüye kullanılabileceğine verilebilecek örneklerdir.

Sokrates'in "korucular sınıfı"⁴ ile ilgili tartışmasında Platon'un (Eflatun) vurguladığı sürü-çoban köpeği hikayesiyle başlayan benzetme, yabancılaşmanın amaç-araç ilişkisini anlatan ve toplumda -polis de dahil olmak üzere- sorumluluk sahibi tüm insanların kendine içe dönük eleştiri getirmesini gerektiren çarpıcı bir örnektir (Tunçay, 1986-I:47-49):

"Bir çoban için en kötü, en tehlikeli şey nedir? Sürülerini korumakta kendine yardımcı olan köpeklerin kötü yetişmiş olması, açlık ya da kötü huyları yüzünden sürüye saldırmaları, köpekken kurt olmaları değil mi? ... Yardımcılarımızın yurtaşlara böyle davranmalarını, onlardan daha güçlü olunca, iyi niyetli koruyucular olacak yerde, amansız birer zorba kesilmelerini ne pahasına olursa

⁴ Burada korucuları geniş anlamda tüm yöneticiler olarak ele alabiliriz.

olsun önlemeliyiz! ... diyeceğiz ki onlara: İçlerinde Tanrının koyduğu altını, gümüşü saklayanların, insanların vereceği altında ve gümüşte gözü olmaz. Kendi altın yaradılışlarını dünyanın altınıyla kirlenmek günahıdır. Çünkü, dünya altını yüzünden türlü kötülükler işlenmiştir. ... Ama, toprakları, evleri, paraları oldu mu, koruyucu olacak yerde kendileri de mal sahibi ve çiftçi, yurttaşlarının yardımcıysen, düşman, zorba efendisi olurlar. Ömürleri kötülenmek ve kötülenmekle, tuzak kurmak ve tuzağa düşmekle geçer; dışarıdaki düşmanlardan çok içerideki düşmanlardan korkarlar. Kendilerini de, devleti de ölüme sürüklerler.”

Adeimantos'un “biri çıkar da senin bu koruyucuları pek de mutlu yaşatmadığını söylerse ne dersin? Üstelik mutluluklarına kendileri kıymış olacak; devlet ellerinde olduğu halde, ondan hiç bir nimet elde etmeyecekler.” sözüne şu karşılığı verir:

“Koruyucular bu durumda, pekâlâ mutlu olabilirler. Biz devletimizi, bütün topluma birden mutluluk sağlasın diye kuruyoruz. Yoksa bir sınıf, ötekilerden daha mutlu olsun diye değil; çünkü, kurduğumuz devlette adaleti, en kötü yönetilen devlette de adaletsizliği kolayca görürüz. ... Koruyuculardan başkasının bu yola sapması haydi neyse, çünkü bir eskici, kötü olursa, eskici olmadan eskici geçinirse, bu yurt için bir belâ olmaz. Ama, yasaların ve toplumun koruyucuları olanlar, koruyucu olmadan koruyucu geçinirlerse, devlet çöktü demektir. Bütün toplumun kaderi onların keyfine kalır.”

Toplum polisi kurulması sırasında meclisteki tartışmalarda komisyon üyesi Reşit Ülker'in “Bu zabitanın yetiştirilmesi ve bu zabıtaya verilecek önem terbiye hukuk anlayışı iyi şekilde verilmediği takdirde böyle bir zabıta memlekette bir tehlike teşkil edebilir” sözleri de benzer bir endişeden kaynaklanmaktadır (Karakaya, 1981:48). Toplumla polis arasında güven sorunu başlamışsa, polis toplumu sürekli olarak suçlu veya her an suç işletebilir diye şüpheyle karşılıyorsa orada da yabancılaşmadan söz etmek gerekir. Cerrah, Kapalı Devre TV (KDTV), cep telefonu gibi teknik cihazlarla bireylerin sürekli izlenmesinin vatandaşların sisteme küsmelerine ve yabancılaşmalarına neden olduğunu belirtmektedir. Bu çeşit uygulama ayrıca toplumun tamamının güvenlik gerekçesiyle açık hava hapisanesinde yaşamasına neden olmaktadır (2002:314-315).

2002 yılı başında, İstanbul'da L.B. isimli Romen asıllı 3 çocuk annesi kadına tecavüz eden polislerin yaptığı davranış kendisine toplumun ırzını koruma zımnı sözleşmesini ihlal ve dolayısıyla da bir yabancılaşma değil midir? Güvenlik görevlisi diğer meslek mensupları gibi hizmet verdiği, vergisinden maaşını aldığı

vatandaşa karşı sorumluluk hissetmeli, toplum tarafından hesaba çekileceğini bilmelidir. Toplum suiistimalleri önlemek için sağlam bir denetim oluşturmalı, ama asıl denetim personelin kendi iç (vicdanî) denetimi olmalıdır. Diğer türlü herkesin başına bir polis, polisin başına da bir başka polis dikmek gerekmektedir. Bu noktada Aydın'ın şu sözlerine dikkat çekmek gerekmektedir (2002:96): “Eğer insanlar devletin veya onun kurumlarının icraatına rıza (consent) gösterirse devlet veya sistem meşrudur. Eğer bir örgüt uzun süre yaşamak istiyorsa, örgütte uygulanan güç yönetilenler tarafından kabul edilmeli, buna inanılmalı ve bu gücün uygulanması ve meşruiyeti bunlar tarafından açıkça görülmelidir.” Aydın, devamla bu gücün hukuken olduğu gibi ahlaken de meşru olması gerektiğini belirtmektedir (2002:96-97).

Devlet, tanımı dışına çıkmışsa, hukuk devleti değilse; adaleti, eşitliği ve toplumun mutluluğunu sağlama gibi bir amacı yoksa; bir takım kurumlar oluşturmuş ve bu kurumlar aracılığıyla halkından kopuk bir şekilde kendi devamlılığı için her yolu mübah gören bir anlayış oluşturmuşsa bu durumda devletin kendine ve kendini oluşturan milletine yabancılaşmasından bahsedilebilir. Bu durumda, bürokratik bir mekanizma oluşmuş, insanları mutlu etme temel felsefesi yerine kırtasiyeciliğin gerekleri için kağıt ve kuralları mutlu etme felsefesi gelişmiş olabilir. Devlet, siyasetçi, işadama, gazeteci ve bürokrat küçük bir elitin toplumdan kopuk, mekanik bir oyuncağı haline gelmiş olabilir. Kozak, Sorman'ın “Brezilya’da asker-bürokrat ve demagog politikacılardan oluşan bir elit’in “güçlü Brezilya yaratma” yaftası altında resmi bir ideoloji üreterek bir hırsızlar yönetimi (kleptokrasi)⁵ kurduklarını ve bu suni ideolojiyi de yaptıkları tüm suiistimallerini örtmek için kullandıklarını” belirttiğini ve “bu durumun aslında tüm üçüncü dünya ülkelerinde görülen bir özellik olduğunu” eklediğini söylemektedir (1995:376-377). Atatürk’ün Gençliğe Hitabe’sinde dikkat çektiği “iktidar sahipleri şahsi menfaatlerini müstevlilerin siyasi emelleriyle tevhit edebilirler” sözü de bu çerçevede düşünülmelidir. Böyle bir devlette polis örgütü de kendi payına düşeni alır.

Tüm mesleklerde mesleğin ilk adımları özellikle gençlik ve öğrencilik yıllarında hayallenen yüksek ideallerin gerçekleştirilmesi çabalarıyla geçer. Meslek yoluyla kendine, toplumuna ve tüm insanlığa hizmet en büyük hedeftir. Ancak ilerleyen yıllarda bu idealler genellikle korunamaz ve yabancılaşma başlar. İnsanlar bırakın ideallerini, kendilerini bile unutabilirler. Şair A. Karakoç’un “Oğlun kızın olsun hele/ Unutursun Mihriban’ım/ Beni değil kendini de/ Unutursun Mihriban’ım” dizeleri bu şekildeki yabancılaşma sürecini anlatan en çarpıcı örneklerden birisidir.

Yükselememe, yükselmeyi hizmet aracı olarak değil de çıkar sağlama aracı olarak görme de bir çeşit yabancılaşmadır. Bu yükselme duygusunun tek hedef haline gelmesi, meslek mensuplarının yukarılarda daralan hiyerarşide kendileri-

⁵ Kleptokrasi, İngiliz İktisatçı Peter Bauer tarafından hırsızlık, yolsuzluk, rüşvet gibi olumsuzlukların devlet yönetiminde etkili bir klık tarafından sistemleştirilmesi (hırsızlar yönetimi) anlamında kullanılmaktadır (Kozak, 1995).

ne yer bulabilmek için arkadaşları hakkında olumsuz girişimlerde bulunmalarına yol açabilmektedir.

Diğer taraftan, dürüst, hayatını anlamlı gören, kendine ve insanlığa saygısı olan, yüce idealleri olan bir kimsenin mesleğe girdikten sonra meslekteki bazı olumsuzluklar kişinin bu özelliğini bozuyor, kişiyi kötü yola sevk ediyorsa o meslek çalışanını topluma, işe ve kendine yabancılaştırmaktadır. Örneğin, rüşvetin haksız bir kazanç olduğu, toplumsal düzeni bozan en büyük belalardan biri olduğunu bilen hayatını buna göre yönlendiren birisi zamanla değişik gerekçelerle rüşvet alma-verme süreci içerisine girmişse burada bir yabancılaşmadan söz etmek mümkündür. Bir zabitanın denetlemeye gittiği bir bakkaldan çay içmesi, bir iki çikolata yemesi; trafik polisinin denetlediği aracı bir çorba parası karşılığı serbest bırakması gibi masumane (!) fiiller zamanla yerini makam ve duruma bağlı olarak daha büyük eylemlere bırakmaktadır.

Uygulamada polisin birimleri arasında işten tatmin konusunda farklılıklar olduğu görülmektedir. Bazı birimlerde çalışanların orada çalışmaktan memnun oldukları görülürken bazılarında bu tatmin görülmemektedir. Örneğin, mevcut haliyle çevik kuvvet bunlardan biridir. Motivasyonu düşük birimlerde görev yapmak zamanla personelin hizmet etme duygusunu köreltmektedir.⁶

Beceriksiz üstlerin emrinde çalışmak, akla-mantığa ters düşen emirleri yerine getirmek zorunda olmak, sürekli emir alan konumunda olup fikri alınmamak da mesleği anlamsızlaştırmaktadır. Eğitimleri yetersiz olduğu halde "bizim zamanımızda" diyerek söze başlayanlar, yıllardır yaptıkları yanlış uygulamaları "tecrübe" diye gençlere örnek olarak gösteren (Özgüler, 2001) ve kendini yenilemeyen, yenileme gereği görmeyen üstler astlarının yabancılaşmasına sebep olmaktadır.

Sonuç

Polisteki yabancılaşma olgusunun Maslow'un güdüler piramidi eşliğinde ele alındığı bu çalışmada sonuç olarak şunlar söylenebilir: Maslow ihtiyaçlar piramidinin en alt basamağına insanın fizyolojik gereksinimlerini (açlık, susuzluk, cinsiyet vs) koymakta, sırasıyla güvenlik, ait olma ve sevgi, takdir, değer, başarı, kendine saygı ve son olarak da kendini gerçekleştirme basamaklarına yer vermektedir. Bu çalışmada insanlığın amacının yüce değerleri gerçekleştirmek için "kendini gerçekleştirme" basamağına ulaşmak olduğu varsayımı kabul edilmiştir. Yani amaç piramidin tepesine ulaşmaktır, diğer basamaklar sadece araçtır ve insan bu basamaklara takılıp kalmamalıdır.

Maslow'un piramidinin tepesini amaç edinen, meşru tatminlerle ara basamakları geçerek buraya ulaşan polis yabancılaşmamış, basamaklarda takılıp kalanlar ise yabancılaşmıştır. Yabancılaşma kavramı amaçlarla araçların karıştırılması, araçların amaç gibi görülmesi olarak ele alınıp polis teşkilatına da bu uygulanan-

⁶ Çevik Kuvvet Raporu 2002.

ca epeyce yabancılaşma örneği görmek mümkün olmaktadır. Amaç yüce insanlık değerlerini gerçekleştirmek olunca, mide derdine düşmek (para kazanma hırsı, rüşvet vb), cinsel arzular peşinde koşmak (gayri meşru ilişkiler ve bu ilişkiler için verilen tavizler), güvenliği başkalarının ayağını kaydırmak olarak görmek, birilerinden takdir alabilmek için insanlık değerlerini unutmak, başarıyı ne şekilde olursa olsun koltuk kapmak olarak görmek, kendini gerçekleştirmeyi egoist arzularını tatmin etmek olarak algılamak yabancılaşma örnekleri olarak ortaya çıkmaktadır.

Özel olarak polis, genel olarak da tüm insanlar hayatın her anında kendini (yüce değerleri) gerçekleştirme açısından sorgulamalıdır. İnsan eğer sürekli uyanıklık içinde olmazsa, hayatın, günlük rutin işlerin akışına kendini kaptırıp, akıntıya karşı koyup istikameti doğrultusunda gitmeye çalışan dümenli ve motorlu bir gemi yerine motorsuz ve dümensiz bir tekne gibi sürüklenebilir.

Kaynakça

- Alkan, T. ve Ergil, D. (1980), *Siyaset Psikolojisi, Siyasal Toplumsallaşma ve Yabancılaşma*, Ankara: Turhan.
- Aydın, A.H. (2002), "Meşruiyet ve Polis", Hasan Hüseyin Çevik ve Turkut Gök-su (Der.), *Türkiye'de Devlet, Toplum ve Polis*, Ankara: Seçkin, ss.91-112.
- Berry, David. (1974), *Central Ideas in Sociology*, London: Constable
- Broom, L. ve Selznick, P. (1963), *Sociology: A Text with Adapted Readings*, NY: Harper & Row.
- Cerrah, İ. (2002), "Polis Etiği: Güvenlik Personelinde Görülen Sapma Davranışlarının "Etik" Açısından Analizi", Hasan Hüseyin Çevik ve Turkut Gök-su (Der.), *Türkiye'de Devlet, Toplum ve Polis*, Ankara: Seçkin, ss.311-328.
- Cüceloğlu, D. (1993), *İnsan ve Davranışı: Psikolojinin Temel Kavramları* (4. Baskı), İstanbul: Remzi Kit.
- Çevik Kuvvet Raporu (2002), Asayiş Daire Başkanlığında yapılan ve henüz yayınlanmamış bir çalışma
- Eren, E. (1989), *Yönetim Psikolojisi*, (3. Baskı), İstanbul: İ.Ü. İşletme Fak. İşletme İktisadi Ens. Yay. No.105.
- Ergun, D. (1990), *100 Soruda Sosyoloji El Kitabı*, (5. Baskı), İstanbul: Gerçek Yay.
- Erkal, M.E. (1995), *Sosyoloji (Toplum Bilimi)*, İstanbul: Der Yay.
- Eroğlu, F. (1996), *Davranış Bilimleri*, İstanbul: Beta.
- Fromm, E. (1982), *Kendini Savunan İnsan* (Çev. Necla Arat), İstanbul: Say Kit. Paz.
- Gök-su, T. (2000), *Toplumsal Psikoloji Toplumsal Olaylar ve Müdahale Esasları*, Ankara: Özen Yay.
- Gök-su, T. (2001), "Polisin Sapma Davranışlarının Etiketleme Kuramı Açısından Değerlendirilmesi", *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları Konferansı*, 6-7 Aralık 2001, Ankara: TODAİE.
- Karakaya, L. (1981), *Türkiye'de Toplum Polisinin İşlevi ve Kullanımı*, Başılmamış TODAİE Uzmanlık Tezi, Ankara: TODAİE.
- Koçel, T. (1982), *İşletme Yöneticiliği*, İstanbul: İ.Ü. İşletme Fak. Yay. No.132.
- Kozak, İ. Erol. (1984), *İbn Haldun'a Göre İnsan Toplum İktisat*, İstanbul: Pınar Yay.
- Kozak, İ. Erol. (1995), "İbn Haldun'un, Kamu Yönetiminin Ekonomik ve Sosyal Gelişmeye Etkilerine İlişkin Görüşlerine Günümüzden Bir Bakış", *Kamu Yönetimi Disiplini Sempozyumu Bildirileri*, 1.cilt, ss.369-378. Ankara: TODAİE (Sempozyum yer ve tarihi: TODAİE, UYBE-TUS Ankara, 13-14 Ekim 1994)
- La Boetie, Ettiennne De (1986), "Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev" (Çev. M. Ali Ağaoğulları), Mete Tunçay (Der.), *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi- Seçilmiş Yazılar* (2.Cilt), Ankara: Teori, ss.100-129.
- Maslow, Abraham H. (1970), *Motivation and Personality* (2. Ed.). New York: Harper and Row. (Kitabın ilk baskısı 1954 yılında yayınlanmıştır)
- Mills, W. (1974), *İktidar Seçkinleri* (Çev.Ünsal Oskay), Ankara: Bilgi Yay

- Özgüler, M. (2001), “Yurtdışında Yüksek Lisans Eğitimi İzlenimleri ve Ülkemizde Daha Modern Bir Polis Hizmeti İçin Değerlendirmeler”, *Polis Dergisi*, Yıl.7, Sayı.29, ss.197-208.
- Rosenthal, E.I.J. (1996), *Ortaçağ'da İslam Siyaset Düşüncesi*, İstanbul: İz.
- Tezcan, M. (1993), *Sosyolojiye Giriş: Temel Kavramlar*, Ankara: 72TDFO.
- Tunçay, Mete. (1986), *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi- Seçilmiş Yazılar* (3 cilt), Ankara: V Teori.
- Yavuz, Hilmi. (2000), “Fuarlar, Kitaplar, Fetişler”, *Zaman*, 10 Kasım 2000, s.15
- Werner, Isabel. (1993), *Liderlik ve Yönetim*, İstanbul: Rota Yay.